

PREDMETNI KURIKULI ZA STRANE JEZIKE U VIŠEM SREDNJEM OBRAZOVANJU U EUROPSKIM ZEMLJAMA – KOMPARATIVNI PRIKAZ

Martina Prpić

**Institut za društvena istraživanja u Zagrebu
Centar za istraživanje i razvoj obrazovanja**

***Sažetak** – U tekstu su uspoređeni srednjoškolski kurikuli devet europskih zemalja u svrhu prikazivanja načina na koji je operacionalizirana komunikacijska jezična kompetencija u predmetnim kurikulumima za strane jezike. Poseban je naglasak stavljen na usklađenost kurikula sa Zajedničkim europskim referentnim okvirom za jezike (ZEROJ) i jezičnom politikom Vijeća Europe. Rezultati analize pokazuju da se u izradi većine analiziranih predmetnih kurikula koristio ZEROJ, odnosno komunikacijski pristup učenju jezika i odgovarajuće preporuke Vijeća Europe. U važećem hrvatskom srednjoškolskom nastavnom programu za engleski jezik nema indikatora sustavnog korištenja ZEROJ-a iako ima elemenata komunikacijskog pristupa učenju jezika i jezične politike Vijeća Europe. Preporuča se da se pri izradi novog hrvatskog srednjoškolskog predmetnog kurikula iz stranih jezika u definiranju komunikacijske jezične kompetencije i razina znanja sustavno koristi ZEROJ i da se vodi računa o educiranosti nastavnika koji će prema kurikulumu raditi. U izradi bi kurikula kao dobar primjer mogao poslužiti slovenski model koji vrlo dosljedno provodi prije navedene elemente.*

***Ključne riječi:** komunikacijska jezična kompetencija, komunikacijski pristup učenju jezika, predmetni kurikulum, Zajednički europski referentni okvir za jezike, ZEROJ*

UVOD

Sedamdesetih godina prošloga stoljeća u Europi i SAD-u je došlo do promjena u pristupu učenju jezika. Prema Savignon (2002), u Europi, potrebe sve brojnijih imigranata i sezonskih radnika za integriranjem u društva prihvata (Puzić, 2007) i znanjem većinskog jezika potakle su Vijeće Europe na kreiranje kurikula koji bi bio baziran na britanskoj lingvističkoj tradiciji koja je stavila naglasak i na društveni kontekst uporabe jezika. Kurikul je opisivao razinu jezične

sposobnosti (engl. *Threshold*), odnosno što je korisnik sposoban učiniti s jezikom (Savignon, 2002.; van Essen, 2002.)

Istodobno se u učionicama diljem Europe počelo promovirati pravo na izbor načina i materijala za učenje stranih jezika, zbog čega je došlo do naglog razvoja materijala za komunikacijski pristup učenju jezika. (Savignon, 2002.) U SAD-u Hymes je u isto vrijeme uveo pojam ‘komunikacijske kompetencije’. Potonja predstavlja sposobnost korištenja jezika u društvenom kontekstu kao i poštivanja sociolingvističkih normi primjerenosti, prikladnosti i učinkovitosti. (Savignon, 2002.; Ellis, 1994.) Na Sveučilištu u Illinoisu Savignon je upotrijebila termin ‘komunikacijska kompetencija’ za opis sposobnosti učenika da sudjeluju u interakciji s drugim govornicima umjesto da recitiraju napamet naučene dijaloge ili znanje gramatike bez konteksta uporabe. (Savignon, 2002.)

Tokom godina različiti teoretičari su predstavljali svoje ideje o konceptu komunikacijske kompetencije, često mijenjajući i njezin naziv, ali većina njih je uvidjela da kompetentan korisnik jezika ne posjeduje samo znanje o jeziku, već i sposobnost da aktivira to znanje u komunikacijskom činu. (Bagarić i Djigunović, 2007.)

Važno je napomenuti da je u komunikacijskom pristupu učenik u središtu, tj. da komunikacijske potrebe učenika daju okvir za izradu i razradu ciljeva programa. (Savignon, 2002). Ciljevi programa su definirani u terminima onoga što je učenik, tj. korisnik, sposoban učiniti, tj. znati, izreći i razumjeti, a put do ciljeva nije propisan samo jednom metodologijom ili tehnikom. U komunikacijskom pristupu postoji bojazan od zanemarivanja poučavanja i učenja gramatike pa treba biti oprezan da se gramatička točnost potpuno ne izostavi. To nije bila namjera predlagatelja i prvotnih zastupnika pristupa i zato od nedavno dolazi do ponovnog naglašavanja važnosti gramatike (Chalker i Weiner, 1998.) Slijedom toga, predmetni kurikuli za strane jezike ne bi trebali izostavljati znanje gramatike i gramatičku točnost iz popisa obrazovnih ishoda učenja.

DRUŠTVENI KONTEKST IZRADE PREDMETNIH KURIKULA ZA STRANE JEZIKE U EUROPI

U Europi je, zbog relativno velikog broja zemalja s međusobno različitim službenim jezicima, prepoznata važnost višejezičnosti. Integriranje europskih zemalja u funkcionalnu zajednicu pretpostavlja uspješnu komunikaciju između govornika čiji su materinji jezici međusobno različiti. Rimskim ugovorima iz 1957. godine dana je jednaka važnost službenim jezicima svih zemalja članica Europske unije. (Truchot, 2004.) Slijedom toga, Vijeće Europe je stavilo veliki naglasak na znanje i učenje jezika.

U svrhu postizanja većega jedinstva među zemljama članicama, prema Preporuci R (82) 18 Vijeća Europe, predlaže se da zemlje članice ‘iskoriste sva dostupna sredstva’ kako bi poboljšale nastavu stranih jezika u svojim školama. U školama se preporuča učenje barem jednoga europskog jezika koji nije materinski

jezik, a cilj je osigurati učenicima što veći izbor stranih jezika koje mogu učiti. U srednjoj školi i višem obrazovanju preporuča se da obrazovne institucije omoguće nastavak učenja jezika za sve učenike.

Kao jedan od koraka koji bi trebali olakšati državama članicama provedbu navedenih smjernica za učenje stranih jezika, na međuvladinom simpoziju o temi 'Transparentnost i koherentnost u učenju jezika u Europi: ciljevi, procjena, certificiranje', održanoga u Švicarskoj 1991. godine, zaključeno je kako bi trebalo pripremiti Zajednički europski referentni okvir za učenje jezika (ZEROJ) koji bi, među ostalim, trebao pomoći 'učenicima, nastavnicima, sastavljačima programa, ispitnim povjerenstvima i administrativnim tijelima u obrazovanju pri definiranju i usuglašavanju zajedničkih aktivnosti.' (ZEROJ, str. 5).

Praktičnost ZEROJ-a za certificiranje znanja jezika govornika je već prepoznata i provedena u djelo (manje ili više uspješno) za neke međunarodne ispite stranih jezika (Relating language examinations to the Common European Framework of Reference for Languages: learning, teaching, assessment). Sastavljači predmetnih kurikula iz stranih jezika, a time i sastavljači ispita na nacionalnoj razini sve se više i više koriste ZEROJ-em kao jednim od temeljnih dokumenata za izradu kurikula i ispita.

ZAJEDNIČKI EUROPSKI REFERENTNI OKVIR ZA JEZIKE (ZEROJ)

ZEROJ njegovi autori definiraju kao 'temelj za izradu nastavnih planova za jezike, programskih smjernica, ispita, udžbenika i sl. u cijeloj Europi' (ZEROJ, str. 1).

Njegova namjena je da premosti razlike u obrazovnim sustavima pojedinih zemalja i time postane zajednički jezik za stručnjake koji se bave živim jezicima bez obzira na to iz kakvoga konteksta dolazili. Čini to tako da 'iscrpno objašnjava što osobe koje uče jezik moraju naučiti kako bi mogle određeni jezik koristiti za komuniciranje te koja znanja i vještine moraju razviti da bi ga uspješno mogle koristiti. Opis obuhvaća i kulturni kontekst u kojemu jezik djeluje. Okvir definira i stupnjeve jezične kompetencije koji omogućavaju praćenje napredovanja učenika u određenoj fazi učenja i tijekom cijelog života' (ZEROJ, str. 1). Opisivanje jezične kompetencije na jedinstven i dosljedan način uvelike pomaže jezičnim stručnjacima da kreiraju i razumiju koji su ishodi učenja jezika.

ZEROJ 'korisnike i učenike nekog jezika prvenstveno shvaća kao 'aktivne sudionike u društvenom životu', tj. kao članove društva koji moraju izvršavati zadatke (ne nužno jezične prirode) u određenim uvjetima, u određenom okruženju i unutar određenog područja djelovanja' (ZEROJ, str. 9). Takav sveobuhvatni pristup je vrlo kompleksan i uzima u obzir ne samo kompetencije usko vezane za jezik, već sve ono što utječe na korisnika dok se koristi jezikom. ZEROJ je raščlanio te elemente na manje dijelove i njih poslije u dokumentu detaljnije analizira i

određuje. Naime, prema ZEROJ-u, ‘korištenje jezika, uključivši i njegovo učenje, podrazumijeva aktivnosti što ih obavljaju osobe koje, kao pojedinci i kao aktivni sudionici u društvenom životu, razvijaju cijeli niz **općih kompetencija** te, posebno, **komunikacijskih jezičnih kompetencija**. Oni se tim kompetencijama, kojima raspolažu, koriste u raznim **kontekstima**, uz različite **uvjete** i različita **ograničenja** kako bi se upustili u **jezične aktivnosti** koje uključuju **jezične procese** da bi proizveli i/ili primili **tekstove** vezane za **teme** iz određenog **područja**, aktivirajući one **strategije** koje im se čine najpogodnijima za obavljanje postavljenih **zadataka**. Sudionici nadziru te aktivnosti i to vodi učvršćivanju ili modificiranju korištenih kompetencija’ (ZEROJ, str. 9). Kurikul iz stranoga jezika bi trebao uzeti u obzir svaki od prije navedenih elemenata ukoliko želi da učenici što adekvatnije mogu naučiti i koristiti se nekim jezikom. Opće se kompetencije temelje na korisnikovu ‘znanju, vještinama i egzistencijalnim kompetencijama te na njihovoj sposobnosti za učenje’ (ZEROJ, str. 11). Ne moraju se koristiti isključivo za jezičnu aktivnost, za razliku od komunikacijskih jezičnih kompetencija ‘koje osobi omogućuju da djeluje koristeći specifično lingvistička sredstva’ (ZEROJ, str. 9). i sastoje se od lingvističkih, sociolingvističkih i pragmatičnih sastavnica. Jezična aktivnost pak uključuje recepciju, produkciju, interakciju i posredovanje, a područja se dijele na javno, osobno, obrazovno i profesionalno.

ZEROJ također pruža smjernice za osposobljavanje korisnika da razviju elemente koji čine jezičnu aktivnost, tj. za učenje i poučavanje jezika. Međutim, kao i u razradi ostalih elemenata, to su samo smjernice, a ne dogma po kojoj bi svaki učitelj i/ili učenik trebao raditi.

S obzirom na to da je jedna od svrha ZEROJ-a da služi kao temelj za izradu nastavnih programa, ZEROJ je posvetio jedno čitavo poglavlje izradi nastavnih programa za jezike. U njemu naglašava da je ‘općenito poznato da poučavanje jezika u školama uvelike naglašava ciljeve kojima se promiče *opća kompetencija* (osobito u osnovnoj školi) ili *komunikacijska jezična kompetencija* (posebno za učenike od 11 do 16 godina), dok programi za odrasle (studente i zaposlene) kao ciljeve formuliraju specifične *jezične aktivnosti* ili funkcijsku sposobnost u određenoj *domeni*. (ZEROJ, str. 170)

Ovim člankom će se pokušati prikazati koliko su načela Vijeća Europe i ZEROJ-a implementirana u okvirnim i predmetnim kurikulima za strane jezike u srednjoj školi. Temelji se na rezultatima komparativne analize nacionalnih kurikula iz stranih jezika u europskim zemljama.

CILJ I METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Cilj istraživanja je bio vidjeti kako je operacionalizirana komunikacijska kompetencija u području stranih jezika u nacionalnim kurikulima europskih zemalja. Prikazani rezultati su proizašli iz komparativne analize nacionalnih okvirnih i predmetnih kurikula za općeobrazovne srednje škole (tj. više srednje obra-

zovanje¹ u zemljama gdje postoji takva podjela), provedene na uzorku od 9 zemalja (Hrvatske, Njemačke, Nizozemske, Austrije, Slovenije, Finske, Norveške, Engleske i Škotske). Analizirani su predmetni kurikuli (i okvirni, gdje je to bilo moguće), vezani za prvi strani jezik ili specifično engleski kao strani jezik (tekstovi predmetnih kurikula su nađeni na web stranicama koje su nabrojane u popisu literature). Neke zemlje nemaju zasebne kurikulske dokumente u višim razredima srednje škole, pa su u članku zemlje podijeljene prema tome imaju li kurikul za strane jezike ili njegovu funkciju obavlja neki drugi dokument.

Posebnu smo pažnju posvetili slovenskom predmetnom kurikulu za engleski jezik jer su Slovenija i Hrvatska dugi niz godina bile sličnog obrazovnog konteksta pa bi model koji je primijenila Slovenija mogao imati veliki potencijal za primjenu u hrvatskom kontekstu.

Analiziran je, gdje struktura predmetnog kurikula za strane jezike to dopušta, fond sati stranih jezika u nastavi, ciljevi i zadaće nastave stranih jezika, konkretni ishodi, tj. učenička postignuća, metode učenja i poučavanja jezika i provjera znanja.

ZEMLJE KOJE NEMAJU ZASEBNI KURIKUL ZA STRANE JEZIKE

Učenici srednju školu ili više razrede srednje škole u većini zemalja nisu više obvezni pohađati pa neke zemlje više nemaju okvirne kurikule, a ni predmetne kurikule propisane na nacionalnoj razini. Njihovu funkciju u velikom broju preuzimaju ispitni katalozi u kojima se specificiraju ishodi važni za polaganje ispita po završetku srednjoškolskog obrazovanja. U ovoj se analizi pokazalo da Engleska, Škotska i Nizozemska provode takvu praksu. U Engleskoj i Škotskoj su na toj razini svi predmeti, pa tako i strani jezici, izborni, dok u Nizozemskoj postoji određeni broj obveznih predmeta među kojima je i engleski jezik.

ZEMLJE KOJE IMAJU ZASEBNI KURIKUL ZA STRANE JEZIKE

Finska

U Finskoj ne postoji poseban predmetni kurikul u kojem se obrađuju pojedini predmeti, već su *Strani jezici*, kao i ostali predmeti, dio okvirnoga kurikula. Poglavlje kurikula o stranim jezicima sastoji se od nekoliko cjelina: ciljeva (i ishoda) nastave, provjere i ocjenjivanja znanja i teme (engl. tzv. courses i themes).

Područje stranih jezika, kako se navodi u kurikulu, razvija međukulturalne komunikacijske vještine učenika s posebnim naglaskom na europski identitet i

¹ Pod višim srednjim obrazovanjem se misli na završni stupanj srednjoškolskog obrazovanja (tzv. ISCED 3 prema UNESCO-voj međunarodnoj standardiziranoj klasifikaciji obrazovanja)

europski multilingvalizam i multikulturalizam. Učenike se pokušava osposobiti za samostalno učenje jezika.

Engleski jezik se može učiti kao A jezik (počinje se učiti od 1. razreda osnovne škole), B1 ili B2 jezik (počinje se učiti od 7. razreda osnovne škole) ili B3 jezik (počinje se učiti u višim razredima srednje škole). Od učenika se očekuje da će iz svakoga od tih predmeta ostvariti određenu razinu iz vještina slušanja, govorenja, čitanja i pisanja i to na ljestvici koja je modificirana i razrađena iz referentnih stupnjeva (razina) ZEROJ-a². Pri tome se od učenika koji uče engleski jezik očekuje da dosegnu višu razinu od učenika koji uče neki drugi strani jezik (razina B2 prema ZEROJ-u kao cilj za nastavu engleskog kao prvog stranog jezika u usporedbi s razinom B1 za druge jezike koji se uče kao prvi strani jezik).

Od učenika se također očekuje da nauče kako učiti strani jezik, tj. da znaju kako komunicirati na način karakterističan za jezik koji uče i za njegovu kulturu, da mogu procijeniti svoje jezične vještine u odnosu na ciljeve, da budu upoznati sa svojim prednostima i razvojnim potrebama u komunikaciji i učenju jezika i da znaju kako razviti svoje jezične vještine kroz strategije koje su primjerene njihovim razvojnim potrebama i zadacima.

Provjera i ocjenjivanje znanja

Kurikulom se planira ispitivanje i ocjenjivanje svih područja jezičnoga znanja, tj. važnost se jednako pridaje svim jezičnim vještinama.

Teme

Teme se izvode iz perspektive Finske, kulturalnoga područja kojemu pripada jezik i iz šire perspektive kako bi učenici mogli raditi usporedbe. Planira se i uključivanje i kros-kurikularnih tema.

Kod svake se teme navodi koji dio jezičnih vještina posebno razvija, s čim je povezana u širem kontekstu i u kontekstu kurikula i kako će se poučavati. Primjerice, za temu *Mladi ljudi i njihov svijet* navodi se kako je poveznica između osnovnoga obrazovanja i srednjoškolskoga obrazovanja i kako je primjerena razvoju učenikovih vještina u služenju vokabularom i osnovnim strukturama. Teme i situacije su povezane sa svakodnevnim životom, osobnom interakcijom i ljudskim odnosima i jezik je kolokvijalan i neformalan.

Teme (obvezne) za strani jezik kao A jezik (prvi strani jezik):

1. Mladi ljudi i njihov svijet (kros-kurikularna tema *Sigurnost i blagostanje*)
2. Komunikacija i slobodno vrijeme (tema *Sigurnost i blagostanje te Komunikacija i medijska kompetencija*)

² ZEROJ razlikuje 6 osnovnih referentnih stupnjeva: A1 (pripremni), koji se smatra najnižim stupnjem proizvodnog korištenja jezika, A2 (temeljni), B1 (prijelazni), B2 (samostalni), C1 (napredni) i C2 (vrnsni).

3. Rad i učenje (tema *Aktivno građanstvo i poduzetništvo*)
4. Društvo i svijet koji nas okružuje (tema *Aktivno građanstvo i poduzetništvo*)
5. Kultura (tema *Kulturalni identitet i poznavanje kultura te Komunikacija i medijska kompetencija*)
6. Znanost, ekonomija i tehnologija (tema *Tehnologija i društvo*)

Norveška

Kurikul naglašava važnost engleskoga jezika za međunarodnu međukulturnu komunikaciju. Iako postoji nacionalni okvirni kurikulum, za potrebe ovoga članka je analiziran predmetni kurikulum za engleski jezik jer su u njemu podatci potrebni za analizu. Predmetni kurikulum iz engleskoga jezika sastoji se od nekoliko cjelina: ciljeva predmeta, glavnih područja učenja, broja nastavnih sati engleskoga jezika po godinama učenja, osnovnih vještina, kompetencijskih ishoda za sva-ko od područja učenja i poglavlja o provjeri i ocjenjivanju znanja.

Engleski jezik ima poseban položaj među stranim jezicima jer je obavezan od prvog razreda osnovne škole do prvog razreda 'više srednje' škole. Počinje se učiti u osnovnoj školi, gdje ima fond od 328 60-minutna sata u godini, dok u 1. godini više srednje škole ima fond od 140 60-minutna sata u godini.

Svladavanje jezika se definira kao razvijanje vokabulara i vještine u korištenju fonološkoga i gramatičkoga sustava i strukturiranja teksta. Učenik mora biti u mogućnosti koristiti sve četiri jezične vještine i prilagoditi jezik temama, područjima interesa i komunikacijskim situacijama te razlikovati između različitih stilova. Također se trebaju uzeti u obzir kulturalne norme i konvencije.

Kurikul također naglašava važnost osvješćivanja strategija za učenje i korištenje jezika (ne samo engleskoga jezika, već pruža uvid i u materinji jezik).

Učenje jezika uključuje i upoznavanje s društvom i kulturom i pružanje uvida ne samo u kulturu i društvo engleskoga govornoga područja, nego kulturu i društvo općenito.

Zbog toga se na učenje engleskoga gleda kao na doprinos cjelokupnome osobnom razvoju i boljem razumijevanju odgovornoga građanstva.

Postoje tri glavna područja učenja engleskoga jezika s pripadajućim kompetencijskim ishodima koji se iskazuju nakon prve godine općeobrazovnog srednjoškolskoga programa ili nakon druge godine strukovnog programa.

Područja su sljedeća:

1. Učenje jezika
2. Komunikacija
3. Kultura, društvo i književnost

U izražavanju kompetencijskih ishoda ne koristi se ZEROJ, već su navedeni neovisno od njega (Tablica 1).

Tablica 1. Kompetencijski ishodi nakon 1. godine općeobrazovnog programa

Učenje jezika	Komunikacija	Kultura, društvo i književnost
Učenik može:		
<ul style="list-style-type: none"> – iskoristiti i procijeniti različite situacije, radne metode i strategije za učenje engleskoga jezika – raspraviti o sličnostima i razlikama između engleskoga i drugih stranih jezika – koristiti relevantnu i preciznu terminologiju – opisati i procijeniti svoj napredak u učenju engleskoga – samostalno koristiti širok spektar digitalnih i ostalih pomagala 	<ul style="list-style-type: none"> – vladati širokim rasponom vokabulara – razumjeti dulje pisane i usmene prezentacije – pismeno i usmeno se izraziti – izabrati prikladne strategije slušanja, govorenja, čitanja i pisanja primjerene svrsi, situaciji i žanru – započeti, prekinuti i nastaviti razgovor – samostalno, kritički i odgovorno izabrati i koristiti sadržaje iz različitih izvora – producirati tekstove kompleksnog sadržaja koristeći digitalne medije 	<ul style="list-style-type: none"> – raspraviti o društvenim odnosima i vrijednostima u različitim kulturama zemalja engleskoga govornog područja – prezentirati i raspraviti međunarodne vijesti i aktualne događaje – analizirati i raspraviti film i izbor iz književnosti – pripremiti i procijeniti vlastite pisane i usmene tekstove inspirirane književnošću i umjetnošću

Kurikul navodi i osnovne vještine koje pridonose daljnjem razvoju kompetentnosti u engleskome jeziku, a to su mogućnost pismenoga i usmenog izražavanja te čitanja na engleskome jeziku, matematičke vještine i mogućnost korištenja digitalnih alata na engleskome jeziku

Provjera i ocjenjivanje znanja

Na kraju obrazovnog ciklusa svaki učenik dobije jednu opću ocjenu, ali neki učenici još mogu biti izabrani za pismeni ispit koji se priprema i ocjenjuje centralno (na razini države), ili usmeni ispit koji se priprema i ocjenjuje lokalno. Ispitivanje je regulirano u zakonu o obrazovanju.

Austrija

U austrijskom su kurikulumu strani jezici obrađeni u jedinstvenomu predmetnom kurikulumu za strane jezike. Strani jezici (prvi strani jezik i drugi strani jezik) su obvezni predmeti u gimnazijskom programu, a na izbor je učenicima ponuđen veliki broj jezika. Razlika između prvoga i drugoga stranoga jezika je u godinama učenja – prvi strani jezik se uči ukupno 8 godina, a drugi strani jezik 4 ili 6 godina.

Predmetni kurikulum za strane jezike se sastoji od nekoliko cjelina: ciljeva (zadataka) nastave stranih jezika, povezanost s općim ciljevima nastave, didaktičke smjernice, ishoda nastave prema ljestvicama komunikacijskih jezičnih kompetencija ZEROJ-a.

Cilj nastave stranih jezika je osposobiti učenike da zadovolje osnovne komunikacijske zahtjeve života u društvu. Naglasak je na razvoju sve četiri jezične vještine (slušanje, čitanje, govorenje i pisanje) u osobnim, poslovnim i ostalim situacijama. Nastava stranih jezika također treba razvijati različite kompetencije (sadržajne, socijalne, osobnu, metodičku kompetenciju i tako dalje). Interkulturalna kompetencija je posebno naglašena, kao i sposobnost cjeloživotnog učenja stranih jezika.

Nastava stranih jezika je povezana sa sljedećim općeobrazovnim područjima: jezik i komunikacija, čovjek i društvo, priroda i tehnologija, kreativnost i dizajn, zdravlje i kretanje.

Didaktički principi po kojima se vodi nastavni plan su sljedeći: komunikacijski pristup učenju i poučavanju jezika, jednolika posvećenost svim jezičnim vještinama, kontekstualizacija vokabulara i gramatike, raznolikost načina rada, praćenje individualnoga napretka učenika, i slično.

Dokument je uzeo u obzir ZEROJ kod određivanja razina znanja učenika pa bi prema njemu učenici na kraju srednje škole iz prvoga stranoga jezika trebali dosegnuti razinu B2 u svim jezičnim vještinama.

Njemačka (Sjeverna Rajna - Vestfalija)

U Njemačkoj postoje obvezatni standardi za većinu predmeta koje propisuje ministarstvo na nacionalnoj razini, a svaka država je zadužena za razvoj i primjenu vlastitog kurikula. Za potrebe ovoga članka analiziran je kurikulum države Nordrhein-Westfalen.

Sjeverna Rajna - Vestfalija

Za više razrede srednjoškolskog obrazovanja ne postoji okvirni kurikulum, već samo predmetni kurikuli koji imaju dijelove što se bave općenitim principima nastave pa time nadomještaju nedostatak okvirnoga kurikula. U skladu s time, predmetni se kurikulum iz engleskoga jezika sastoji od općeg dijela (s općim podacima o principima, ciljevima i zadaćama gimnazijskog obrazovanja) i specifičnog dijela (vezanog za predmet engleski jezik – u njemu su navedeni zadatci i ciljevi predmeta, područja i teme, organizacija nastave, provjera i ocjenjivanje znanja, matura i upute za rad s predmetnim kurikulumom).

Predmetni kurikuli su većinom općenito formulirani tako da nastavnici imaju slobodu u načinu primijene u nastavi. Na kurikulum se gleda kao na smjernice za cilj, sadržaj i metode poučavanja. Samo nastavnik može odlučiti kako primijeniti kurikulum na svoju skupinu učenika.

Predmeti su povezani u 3 područja: *Jezici, književnost i umjetnost; Društvene znanosti i matematika* te *Prirodne znanosti i tehnologija*. Strani jezik je dio područja *Jezici, književnost i umjetnost*. Njemački, strani jezik i matematika su obvezni predmeti višeg srednjeg obrazovanja i rezultati iz njih se uzimaju u obzir

pri upisu u visoko obrazovanje. Predmeti se mogu učiti na dvije razine: osnovnoj (njem. *Grundkurse*) i višoj (njem. *Leistungskurse*). Na osnovnoj razini predmet se obično uči 3 sata tjedno, a na višoj 5 ili 6 sati tjedno, što služi kao podloga za daljnje akademsko učenje tih predmeta.

Od stranih jezika engleski jezik je posebno važan jer se koristi kao *lingua franca* u cijelome svijetu. Učenjem jezika učenici uče i o različitim kulturama u kojima se taj jezik koristi, a prelazi granice u područja ostalih predmeta u programu gimnazija time što koristi saznanja iz ostalih predmeta ili se u njih prenosi naučeno na nastavi engleskoga jezika.

U opisivanju ishoda koje učenik treba dostići na kraju učenja jezika u srednjoj školi, nastavni program koristi deskriptore, tj. referira se na ZEROJ prema kojemu bi učenici u svim jezičnim vještinama trebali dostići razinu B2 ako su učili engleski jezik na osnovnoj razini (ili C1 ukoliko su ga učili na višoj razini).

Veliki dio dokumenta zauzimaju upute za nastavnike kako bi što bolje mogli pripremiti i isplanirati nastavu koja zadovoljava specifične potrebe njihovih učenika da dostignu standarde postavljene nastavnim planom i programom i ispitane na maturi.

Poseban naglasak je stavljen na povezanost nastave engleskoga jezika s nastavom drugih predmeta. Ta povezanost se može realizirati u temama i sadržajima koji se uče ili metodama koje se koriste u učenju.

Teme za engleski jezik podijeljene su na četiri područja:

1. jezik
2. tekstovi i mediji
3. učenje o kulturama, sociokulturalne teme i sadržaji
4. metode i oblici samostalnoga rada

Svako od tih područja je raščlanjeno i detaljno opisano, a nastavnicima su pružene opsežne upute kako poučavati ta područja u nastavi. Nastava je organizirana i izvodi se po određenim metodičko-didaktičkim principima koji se reflektiraju i u samome dokumentu:

1. usredotočenost na učenika
2. usredotočenost na sadržaj
3. usredotočenost na metode učenja i poučavanja.

Također, veliki dio dokumenta zauzima opis maturalnoga ispita. Ispit je pismeni i usmeni, čime se i u praksi, a ne samo formalno, pridaje jednaka važnost svim jezičnim vještinama.

Slovenija

Analiza je provedena na predmetnom kurikulumu iz engleskoga jezika. Prvi kurikulum koji je bio analiziran je predmetni kurikulum za engleski jezik iz 1998. godine, a zatim i osuvremenjeni predmetni kurikulum za engleski jezik iz 2008. godine.

Razlike između ta dva dokumenta su značajne i mogu poslužiti kao smjernica za osuvremenjivanje hrvatskoga kurikula za strane jezike.

Kurikul iz 1998. godine

Engleski jezik je zaseban predmet u slovenskom kurikulu. Ne postoji okvirni kurikul za srednju školu. Predmetni kurikul za engleski jezik sastoji se od nekoliko dijelova: dijela o satnici i značenju engleskoga jezika u obrazovanju; dijela koji 'katalogizira znanje' engleskoga jezika pa u skladu s time navodi ciljeve predmeta (opće i operativne), sadržaja i standarda znanja; dijela s didaktičkim preporukama i informacijama o međupredmetnoj povezanosti te načinima provjeravanja i ocjenjivanja znanja.

Uz slovenski jezik, matematiku i tjelesni odgoj, prvi i drugi strani jezik su obvezni četverogodišnji predmeti u gimnaziji. Engleski se u srednjoj školi može učiti kao prvi strani jezik ili kao drugi strani jezik. I kao prvi strani jezik i kao drugi strani jezik engleski se uči minimalno tri sata tjedno sve četiri godine.

Uloga engleskoga jezika jest razvijanje cjelovite sposobnosti za međukulturnu i međujezičnu komunikaciju. Engleski jezik također ima općeobrazovni značaj jer su znanje i jezične sposobnosti koje se razvijaju na nastavi engleskoga jezika važni radi neposredne upotrebljivosti na daljnjem visokoškolskom studiju. U nastavi se učenici također osposobljavaju i za polaganje mature iz engleskoga jezika.

Istaknuto je da bi učenjem engleskoga jezika učenici također trebali razviti međukulturalnu komunikacijsku sposobnost i osvijestiti svoj kulturalni i nacionalni identitet uz istovremeno upoznavanje i poštivanje tuđega.

Opći ciljevi nastave engleskoga jezika su navedeni u posebnome poglavlju. Oni uključuju razvoj svih jezičnih vještina: slušanja, govorenja, pisanja i čitanja. Učenjem jezika učenici bi trebali upoznati jezične i pragmatične zakonitosti engleskog jezika i usporediti ih s materinskim jezikom. Također upoznaju kulture i književnost engleskog govornog područja.

Kako bi se postigli ciljevi, učenici usvajaju i razvijaju jezična znanja i sposobnosti, i to sociolingvističke sposobnosti, diskurzivne sposobnosti, stratešku sposobnost, društveno-kulturalnu sposobnost i strategije samostalnoga učenja.

Operativni ciljevi nastave engleskoga jezika navedeni su u četiri skupine koje su podijeljene po jezičnim vještinama (slušanje, govorenje, čitanje i pisanje). Kod navođenja operativnih ciljeva nastave počinje se s ishodima za svaku vještinu izraženim u obliku kompetencija koje učenik posjeduje, zatim se navode primjeri tekstova koji se povezuju s tom vještinom i završava se s primjerima aktivnosti povezanih s određenom vještinom. Budući da je sastavljen i objavljen prije objave ZEROJ-a, dokument se pri navođenju operativnih ciljeva ne referira direktno na ZEROJ i ne može se odrediti kojoj razini prema ZEROJ-u odgovara

znanje učenika koji je završio gimnaziju. Primjerice, vještina slušanja je obrađena na sljedeći način:

Tablica 2. Dio ciljeva (ishoda) za vještinu slušanja

Učenici mogu:	Primjeri vrsta tekstova:	Primjeri aktivnosti povezanih sa slušanjem:
razumjeti bit slušanoga teksta	dijalog, intervju, razgovor više osoba, vijesti	zadatci višestrukoga izbora
izdvojiti i razumjeti specifične informacije	vremenska prognoza, radijske vijesti, novosti	zadatci alternativnoga izbora
razumjeti pojedinosti u tekstu	opis puta, aktivnosti (putovanja, odmor, sport), poruke	zadatci povezivanja

Kurikul navodi standarde znanja koje bi učenici trebali zadovoljiti kako bi dokazali da su svladali propisani program engleskoga jezika u gimnaziji. Standardi su navedeni po kompetencijama iz prije navedenih operativnih ciljeva, i to na način da se uz navedeni cilj potanko opiše učenikova sposobnost za ostvarenje toga cilja.

Teme koje bi se trebale obrađivati navedene su kao aktualne, svakodnevne, interkulturalne i međupredmetne. Biraju se u suradnji s učenicima, a preporučuje se da nastavnici engleskoga jezika usklađuju teme s nastavnicima drugih predmeta iako nisu dane jasne smjernice u kojim područjima i na koji način bi to trebali učiniti. Tematska područja za engleski jezik su navedena u predmetnome ispitnom katalogu za državnu maturu.

Na nastavi engleskoga jezika se od učenika očekuje i da čitaju književnost na engleskome jeziku. Smatra se da se time učenici pripremaju i motiviraju za samostalno čitanje književnosti na engleskome jeziku.

Upute za nastavnike

Nastavnike se potiče da nastavu što više usredotoče na učenike. Pri prvom kontaktu u prvom razredu je važno ocijeniti stvarno znanje učenika i graditi daljnje znanje na njemu. Potiče se komunikacijski pristup nastavi, gdje se učenike potiče da što aktivnije sudjeluju radom u paru, skupnim radom, igranjem uloga, itd. Učenike se također potiče na što veću samostalnost u učenju i što manju ovisnost o nastavniku. Naglašava se i važnost povezanosti nastave engleskoga jezika s drugim predmetima.

Provjera i ocjenjivanje znanja

Provjeravanje i ocjenjivanje znanja mora biti u skladu s ciljevima nastave.

Provjera znanja je podijeljena na dijagnostično provjeravanje znanja i formativno provjeravanje znanja. Pri tome je važno da su ciljevi ocjenjivanja i stan-

dardi jasni i nastavniku i učenicima i da se ocjenjuje znanje, a ne neznanje učenika. Učenici gimnazija engleski jezik mogu polagati na maturi kao glavni ili kao izborni predmet.

Kurikul iz 2008. godine

Predmetni kurikulum iz engleskoga jezika je namijenjen za opće, klasične i strukovne gimnazije sa ukupnom satnicom engleskoga jezika od 420 sati. Sastoji se od nekoliko cjelina: važnosti predmeta (u životu i nastavi), općih ciljeva tj. kompetencija, ciljeva i sadržaja, očekivanih postignuća tj. rezultata, poveznica među predmetima, didaktičkim preporukama i provjeri i ocjenjivanju znanja.

Na početku se analiziraju društvene okolnosti u kojima je znanje engleskoga važno. Navodi se veća raširenost engleskoga jezika u usporedbi sa svim drugim jezicima.

Opći ciljevi i kompetencije su usredotočeni na ono što učenik dobiva učenjem engleskoga jezika. Fokus je na cjelokupnom razvoju ličnosti, a ne samo na razvoju jezične kompetencije. Na nastavi engleskoga jezika bi učenici trebali razviti i opća znanja i sposobnosti, ključne kompetencije za cjeloživotno učenje i sposobnost sporazumijevanja, tj. komunikacijsku kompetenciju (među kulturama i jezicima).

Ključne kompetencije za cjeloživotno učenje su nadalje nabrojane i opisane općenito i u odnosu na učenje i uporabu engleskoga jezika.

Opća znanja i sposobnosti su ukratko nabrojani (primjerice, znanje o svijetu iz osobnog iskustva učenika, poznavanje različitih kultura, vrijednosti, stajališta, itd.), a cilj nastave engleskoga jezika je njihovo proširivanje i produbljivanje.

Sposobnost sporazumijevanja (komunikacijska kompetencija) u skladu s ZEROJ-em sastoji se od jezične kompetencije, sociolingvističke kompetencije i pragmatičke kompetencije. One se ostvaruju u vještinama slušanja, govorenja, čitanja i pisanja.

Ciljevi i sadržaji su znanja i sposobnosti koji omogućuju učinkovito sporazumijevanje na engleskom jeziku. Podijeljeni su (po uzoru na ZEROJ) na slušanje s razumijevanjem, čitanje s razumijevanjem, govorenje, pisanje i posredovanje. Za svaku od kategorija su navedeni konkretni ishodi koji pobliže označavaju što učenik mora biti sposoban učiniti. Važno je i učenje književnosti kako bi se učenici osposobili za čitanje i interpretiranje umjetničkih djela na engleskome jeziku i kako bi se posredno pobliže upoznali s kulturom engleskoga govornog područja.

Sadržaji (teme) o kojima se uči na nastavi engleskoga jezika su nadogradnja tema navedenih u ZEROJ-u (osobna, obrazovno, javno i poslovno područje tj. domena). Teme su navedene samo u kratkim natuknicama, a naglašava se njihova povezanost s međukurikularnim temama.

Očekivana razina znanja, tj. rezultati koje učenik treba ostvariti, navedeni su u terminima razina prema ZEROJ-u. Tako se iz svih jezičnih vještina očekuje

da učenici ostvare razinu B1 na kraju 2. razreda gimnazije i B2 razinu na kraju 4. razreda gimnazije.

Engleski jezik je blisko povezan (sadržajno ili ciljevima) s drugim predmetima u kurikulumu, posebno s nastavom materinskog jezika (slovenskog) i drugih stranih jezika. Također je povezan s temama koje nisu nužno vezane ni za jedan predmet, već se provlače kroz čitav kurikulum. Te teme su: knjižnična informacijska znanja, obrazovanje o zanimanjima, odgoj o okolišu, zdravstveni odgoj, prometna, kemijska i slična sigurnost, odgoj potrošača, odgoj za medije i informacijsko-komunikacijska tehnologija (engl. *ICT*).

Nastavnicima se savjetuje da nastavu prilagode specifičnostima učenika i da provode komunikacijski pristup učenju, a da pri ocjenjivanju ocjenjuju komunikaciju, ne reprodukciju pravila.

Hrvatska

U Hrvatskoj se pridaje velika važnost učenju stranih jezika. U programima općih gimnazija se, osim dvije godine učenja latinskoga jezika, predviđa obvezno učenje dva strana jezika. Od 2003. godine se prvi strani jezik obvezno počinje učiti od 1. razreda osnovne škole. U HNOS-u je za prvi strani jezik predviđen program od 8 godina učenja, a za drugi strani jezik od 5 godina učenja u osnovnoj školi. Prvi strani jezik se prema programu nastavlja učiti do kraja srednjoškolskoga obrazovanja s tri sata tjedno nastave.

Prepoznaje se važnost učenja stranih jezika za razvoj više područja važnih za učenikov razvoj i sazrijevanje: intelektualni razvoj, širenje spoznaja o kulturi i civilizaciji većega broja zemalja, razvoj lingvističkoga mišljenja i oblikovanje cjelokupne učenikove osobnosti, a napose kulture dijaloga i sporazumijevanja. Nastava jezika učenika treba osposobiti da razumije i govori, čita i piše sadržaje pisane različitim stilovima stranoga jezika, da primjenjuje to znanje u različitim govornim situacijama, da može prenijeti i prevesti sadržaj poruka na stranome jeziku, da usvoji norme pisane i govorne komunikacije i da može pismeno iskazati cjeloviti sadržaj.

Nastava engleskog kao prvog stranog jezika prema nastavnom programu za engleski jezik mora ostvariti nekoliko zadaća od kojih su neke:

Tablica 3. Zadaće nastave

Zadaće:
1. solidan izgovor i intonaciju
2. razvijanje jezične vještine (slušanje, govorenje, čitanje, pisanje) potrebne za receptivno i produktivno služenje jezikom u govornom i pisanom kontekstu sa stranim govornikom
3. usvajanje u komunikacijskom kontekstu određenog lingvističkog i sociolingvističkog inventara
4. sudjelovanje u razgovoru i raspravi o zadanoj temi

5. razumijevanje usmenog izlaganja
6. razumijevanje pisanog teksta
7. pisanje vođenih i slobodnih sastava, sažetaka i bilježaka, poruka i izvješća
8. prevođenje kraćih tekstova s engleskoga jezika na hrvatski i obrnuto
9. čitanje djela (lektira) poznatih autora engleskoga jezičnog područja iz različitih vremenskih razdoblja
10. razumijevanje posebnosti gramatičkoga sustava u sklopu propisanih gramatičkih sadržaja
11. uočavanje zakonitosti tvorbe i uporabe gramatičkih struktura; razvijanje lingvističkoga mišljenja
12. sposobnost traženja, organiziranja i primjene informacija dobivenih pomoću raznih izvora
13. upoznavanje s elementima kulture i civilizacije zemalja engleskoga govornog područja (u sklopu svih jezičnih djelatnosti) radi razumijevanja jezične i kulturne poruke, razvijanja osjećaja tolerancije među kulturama,
14. poticanje na samostalno učenje jezika
15. razredne ili pojedinačne razmjene sa školama u zemljama engleskoga govornog područja

Ono što učenik konkretno treba znati i moći učiniti po razredima obrađeno je u dijelu dokumenta pod naslovom Sadržaji, a taj dio se još dijeli na Jezične vještine i Jezične sadržaje.

U dijelu dokumenta koji navodi konkretne jezične vještine što bi ih učenici trebali razviti, navedeno je pet jezičnih vještina: slušanje, govorenje, čitanje, pisanje i prevođenje. Zanimljivo je da je prevođenje jedna od jezičnih aktivnosti navedenih u ZEROJ-u kojoj se ne pridaje velika važnost u kurikulumima drugih zemalja. Kod nekih je jezičnih vještina teško odrediti po čemu se razlikuju razine znanja učenika jer su preopćenito ili nedosljedno napisane. Primjerice, u 1. razredu gimnazije vještina slušanja vrlo općenito navodi i podrazumijeva 'Praćenje i razumijevanje zvučnoga teksta, koji emitira izvorni govornik stranoga jezika izravno ili pomoću komunikacijskih medija (radio, TV, telefonska poruka, poruka preko zvučnika na željezničkoj postaji)', gdje nije jasno u kojoj mjeri se od učenika očekuje da razumije tekst i kakav je taj tekst po svojoj dužini i složenosti. U drugome razredu je to već specifičnije izraženo kao 'Razumijevanje jezično i sadržajno jednostavnih tekstova, koje govori izvorni govornik umjerenim tempom, u njihovoj cjelokupnosti (globalno) i u bitnim informacijskim sadržajima', gdje je jasnije što se otprilike od učenika traži. U ovome slučaju bi ZEROJ uvelike pomogao jer je jedna od njegovih funkcija da bolje definira prijelaz između raznih vrsta/stupnjeva obrazovanja.

Također, neke jezične vještine u dokumentu podrazumijevaju ishode koji nisu navedeni u ZEROJ-u. Primjerice, u 2. razredu vještina čitanja uključuje i 'Ovladavanje ispravnim izgovorom i pravilnom intonacijom', dok je u ZEROJ-u isključivi fokus na recepciji i razumijevanju pročitanoga, a ne na glasnome izgovaranju teksta.

Pod podnaslovom Jezični sadržaji kriju se sadržaji iz kulture i civilizacije koji bi se trebali usvojiti, komunikacijski uzorci, fonološke i ortografske osobine, vokabular i gramatika. Pod kulturom i civilizacijom su nabrojane općenite teme, kao primjerice gradovi i regije, škola i učenje, slobodno vrijeme, sport, rekreacija i tehnologija i slično. Vokabular nije određen neovisno o kontekstu, već je općenito definiran u smislu da su 'izbor i uvođenje novih riječi ovisi o predstavljenom materijalu, komunikacijskom kontekstu, potrebama učenika, frekvenciji i konceptualnoj bliskosti'. U Gramatici su nabrojane i pobliže određene sljedeće kategorije: zamjenice, glagoli, pridjevi, prilozi, članovi, prijedlozi i rečenica. Njih treba ponavljati, proširivati i sistematizirati ovisno o razini na kojoj učenik uči jezik.

Nastavni plan i program je iz 1994. godine pak nije ni mogao uzeti u obzir ZEROJ koji je izdan tek 2001. godine. Međutim, nacionalni ispiti i državna matura su osmišljeni naknadno i ispitni katalozi su rađeni prema naputcima ZEROJ-a. Na kraju gimnazijskog obrazovanja smatra se da učenici mogu položiti B2 razinu prema ZEROJ-u. Budući da je reforma kurikula u tijeku, treba očekivati je da će i novi kurikulum biti usko vezan za ZEROJ.

ZAKLJUČAK

U višim razredima srednje škole nastava stranih jezika je u velikom dijelu zemalja usko vezana za završne ispite srednjoškolskoga obrazovanja. Zbog toga neke države nemaju zasebni kurikulum iz stranoga jezika, već njegovu funkciju obavljaju ispitni katalozi za završne ispite ili dokumenti koji su po svojoj funkciji i obliku između kurikula i ispitnih kataloga ili je pak kurikulum necjelovit dokument bez ispitnog kataloga koji nadopunjuje ili pobliže određuje smjernice iz kurikula.

Većina zemalja na ovoj razini školovanja više nema okvirni kurikulum. Svaki predmet je analiziran u zasebnom dokumentu ili zajedno sa sebi srodnim predmetima. Ipak, u nekim zemljama je engleski jezik izdvojen zasebno kao jezik koji, zbog svoje raširenosti po Europi i svijetu, ima primat pred drugim stranim jezicima³. Kod učenja stranih jezika veliki naglasak je stavljen na učenje i razumijevanje kulture jezika koji se uči. Također, veliki je naglasak stavljen na osvješćivanje u učenicima procesa koji se zbiva kada uče strani jezik i razvijanje strategija samostalnog učenja stranoga jezika. Učenike se također potiče na timski rad i rad u paru jer je to prirodno za komunikacijski pristup poučavanju i učenju jezika, a i time se učenike osposobljava i priprema za učenje drugih predmeta i za budući posao.

Zbog specifičnosti predmeta poseban je naglasak stavljen na povezivanje nastave stranoga jezika s drugim predmetima u kurikulumu. U nekim zemljama je to navedeno u uputama nastavnicima koje se potiče da surađuju s nastavnicima

³ Engleski jezik je i u hrvatskim školama nadmoćan nad drugim stranim jezicima. Primjerice, iz podataka Nacionalnog centra za vanjsko vrednovanje obrazovanja o prvim nacionalnim ispitima vidi se da 86,6% učenika prvog razreda gimnazije engleski uči kao prvi strani jezik (prezentacija Nacionalni ispiti 2006.).

drugih predmeta ili temama koje se obrađuju na nastavi, a koje se protežu i kroz druge predmete u kurikulumu. Primjerice, noviji slovenski kurikulum prilično detaljno elaborira važnost razvoja općih kompetencija u nastavi stranoga jezika. Također, navedene su i kroskurikularne teme koje se obrađuju i na nastavi stranih jezika, a time se različiti nastavni predmeti međusobno dovode u smislenu vezu i čine jednu cjelinu usprkos nepostojanju okvirnog kurikula.

ZEROJ se sve više koristi pri sastavljanju predmetnih kurikula iz stranih jezika iz više razloga. Kao prvo, olakšava definiranje razine koju učenici trebaju ostvariti na koncu određenoga ciklusa školovanja. Ljestvice za opisivanje razina iz ZEROJ-a, iako i same dosta općenite i podložne interpretaciji, predstavljaju ipak sistematičniji i konkretniji način opisivanja razine znanja učenika od prijašnjeg opisa razina koji su sastavljale pojedine zemlje. Isto tako, ZEROJ nudi relativno dosljedan opis komunikacijsko-jezične kompetencije koji je operacionaliziran u pojedinim jezičnim ishodima.

Poznavanje gramatike ima smanjenu važnost u usporedbi s prijašnjim pristupima. Neki predmetni kurikuli navode gramatička područja koja učenik treba svladati na određenoj razini, ali su ona dosta općenita i usmjerena na uporabu u kontekstu. Iako je važno da učenici postignu tečnost u služenju jezikom, važno je i da obraćaju pažnju na točnost pa predmetni kurikuli iz stranih jezika ne bi trebali potpuno zanemariti uporabu gramatike (Chalker i Weiner, 1998).

Preporuke za Hrvatsku:

1. Pri izradi predmetnog kurikulumu iz stranih jezika trebao bi se uzeti u obzir ZEROJ i to kao pomoć pri definiranju komunikacijske jezične kompetencije i određivanje razina znanja učenika na kraju obrazovnih ciklusa.
2. Budući da su se u Hrvatskoj počeli provoditi vanjski ispiti na nacionalnoj razini (nacionalni ispiti i državna matura), važno je da se usklade ispitni katalozi i predmetni kurikuli.
3. Iako na razini srednje škole u mnogo zemalja ne postoji okvirni kurikulum, ipak se vodi računa o tome da predmeti međusobno tvore smislenu cjelinu. To se može postići, primjerice, navođenjem i elaboriranjem kroskurikularnih tema ili povezivanjem predmeta s općim (ključnim) kompetencijama.
4. U većini predmetnih kurikula postoje upute za nastavnike. Važno je educirati one koji će provoditi kurikulum u školama, pogotovo ako se uvodi nešto novo.

LITERATURA: vidi popis literature u inačici članka na engleskom jeziku